

Міністерство освіти і науки України

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ХАНИКІНА НАТАЛІЯ ВАЛЕНТИНІВНА

УДК 81'37 [811.161.2+ 811. 511.141]

МОТИВАЦІЙНА ОСНОВА ДІЄСЛІВ
НА ПОЗНАЧЕННЯ ФІЗИЧНОГО І ПСИХІЧНОГО СТАНІВ СУБ'ЄКТА
В УКРАЇНСЬКІЙ ТА УГОРСЬКІЙ МОВАХ

10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник кандидат філологічних наук, доцент
Овчиннікова Ірина Ігорівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
кафедра української мови,
доцент кафедри

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Іваницька Наталія Борисівна,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського торговельно-економічного університету,
кафедра іноземної філології і перекладу,
завідувач кафедри

кандидат філологічних наук, доцент
Орендарчук Оксана Леонідівна,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького,
Навчально-науковий інститут іноземних мов,
кафедра іноземних мов, доцент кафедри

Захист відбудеться “30” травня 2017 р. о 13. 30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.26 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Тургенєвська 8/14

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9

Автореферат розісланий “28” квітня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.С. Толчєєва

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертація присвячена вивченню мотиваційної основи дієслів на позначення фізичного і психічного станів суб'єкта в українській та угорській мовах.

Антропоцентричне спрямування сьогоденної лінгвістики на виявлення взаємозв'язку мови і людини сприяло інтеграції в мовознавчі дослідження здобутків інших наук, насамперед, філософії (Н.Д. Арутюнова, Ф.С. Бацевич, В.М. Топоров, У. Еко та ін.), біології (У. Матурана), нейрології (А. Дамазіо, А.Р. Лурія), антропології (К. Леві-Стросс), семіотики (С.С. Єрмоленко, С.П. Денисова, О.П. Воробйова, Ч. Морріс, Ч.С. Пірс, І.І. Сєрякова та ін.), психолінгвістики й етнолінгвістики (А.А. Залевська, Д.І. Терехова, О.В. Тищенко, С.М. Толстая), корпоральної семантики (Г.Ю. Крейдлін, Х. Рутроф), біосеміотики (Р. Харріс), які допомагають якнайповніше розкрити співвідношення тілесного (Н.Б. Мечковська, Ю.О. Сорокін та ін.) й емоційного (К.Е. Ізард, П. Екман) компонентів у всіх проявах буття людини, відображених через мову загалом та процеси номінативної діяльності (Т.В. Булигіна, О.С. Кубрякова, Г.А. Уфімцева, Г.О. Золотова та ін.) зокрема.

Теорія номінації з її основними векторами – семасіологічним (О.А. Земська, В.В. Левицький, В.В. Лопатін, Н.Ф. Клименко, Є.А. Карпіловська та ін.) і ономасіологічним (Ф.С. Бацевич, О.Л. Березович, Т.І. Вендіна, М.Д. Голєв, Т.А. Космеда, Г.В. Кочерга, О.О. Селіванова та ін.) продовжує розробку ефективних методик для розкриття механізмів мотивації тих найменувань (О.І. Блинова), що відтворюють особливості поведінки мовців, насамперед, їх фізичний (або в інших термінах тілесний/соматичний) і психо-емоційний стани в процесі спілкування.

Останнім часом досягнення у сфері когнітивної семантики (М.М. Болдирев, Дж. Лакофф, М. Тернер та ін.) зумовили перегляд колишніх наукових тлумачень щодо ролі тіла й емоцій у конструюванні мовних значень (І.А. Галуцьких). У зв'язку з цим було сформульовано нову наукову гіпотезу (А.П. Мартинюк), суть якої полягає в тому, що мовні форми самі по собі нічого не позначають: позначення природної мови потребують кореляції тіла (фізичного прояву поведінки людини) й емоцій (психічного вираження різних почуттів і відчуттів) для того, аби стати семантично мотивованими, тобто функціональними.

Складну і досі не розв'язану проблему при цьому становить аналіз семантичної і когнітивної мотивації мовних позначень, які здатні передавати такі стани людини. Найбільш складними одиницями, що мають семантику стану, в мотиваційно-номінативному плані залишаються **дієслова** (Ф.С. Бацевич, Н.Б. Іваницька, О.І. Леута, О.Л. Орендарчук, П.П. Драгомирецький, Т.В. Парасюк), адже вони акумулювали у своїй внутрішній і зовнішній формі складні механізми процесів словотвірної і семантичної деривації.

У лінгвістиці вже склалася потужна традиція у вивченні дієслівної семантики стану, представники якої працювали переважно у трьох напрямках: *денотативно-ономасіологічному* (Ю.Д. Апресян, Л.Г. Бабенко, Л.М. Васильєв, Т.М. Возний, О.В. Падучева, Н.Ю. Шведова та ін.), *аспектуальному* (О.В. Бондарко, Т.В. Булигіна, А.П. Загнітко, А.А. Зализняк, Ю.С. Маслов, М.Ю. Шелякін та ін.) і *функційно-синтаксичному* (Й.Ф. Андерш, Н.Д. Арутюнова, В.В. Бабайцева, О.А. Боговик, І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, П.П. Драгомирецький, В.Ю. Копров, О.І. Леута, І.І. Овчиннікова та ін.).

Новий погляд на розкриття потенційних можливостей дієслів із семантикою стану представлено у працях *когнітивно-граматичного* спрямування, у яких ці позначення витлумачують як мовні структури, що виконують функцію компресії (конденсації) знань про ситуацію стану загалом, а також як поліситуативні й поліпропозиційні комплекси (М.М. Болдирев, Н.Б. Іваницька, О.С. Кубрякова, Г.І. Кустова, Н.Б. Лебедева, М.С. Небольсіна, Ч. Філлмор та ін.).

Окрему групу дієслів утворюють ті, що позначають фізичний і психічний стани суб'єкта, які слід розглядати комплексно, адже обидва стани є виявами складних процесів, які відбуваються в людському організмі і впливають один на одного (З. Кевечеш).

Актуальність теми дисертації зумовлена її спрямуванням на вивчення процесів семантичної транспозиції у мовах, що належать до різних сімей (у даному разі індоєвропейської й уральської) і морфолого-типологічних класів (флективного й аглютинативного), а також необхідністю комплексного аналізу тих дієслівних номінацій, що позначають фізичний і психо-емоційний стани людини і становлять складність у соціально-орієнтованому спілкуванні носіїв неспоріднених мов, зокрема української та угорської, адже мають національно-специфічну мотивацію у дієслівних способах і засобах вираження цих станів. Поєднання порівняльно-історичного і зіставно-типологічного підходів до розкриття мотиваційної основи дієслів на позначення фізичного і психічного станів суб'єкта в українській та угорській мовах сприятиме виявленню спільних і відмінних тенденцій у концептуалізації досліджуваних фрагментів мовних картин світу представниками українського й угорського соціумів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за напрямом “Дослідження проблем гуманітарних наук”. Дисертаційна робота є складовою наукової теми кафедри загального мовознавства та германістики Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова “Зіставно-типологічне вивчення мов у синхронії і діахронії” (тему дисертації затверджено вченою радою НПУ імені М.П. Драгоманова, протокол №7 від 2003 р., уточнено і перезатверджено вченою радою НПУ імені М.П. Драгоманова, протокол № 10 від 23 червня 2016 р.).

Метою дослідження є розкриття механізмів семантико-словотвірної і когнітивно-ономасіологічної мотивації дієслів на позначення фізичного і психічного станів суб'єкта в українській та угорській мовах.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

– критично проаналізувати наукову літературу і сформулювати теоретичні положення роботи щодо вивчення механізмів мотивації семантики дієслівних номінацій у неспоріднених мовах;

– розробити методологічну базу для аналізу дієслів на позначення фізичного і психічного станів суб'єкта в українській та угорській мовах;

– виявити характер мотиваційних відношень в ономасіологічній і когнітивно-семантичній структурі дієслів на позначення фізичного і психічного станів суб'єкта;

– схарактеризувати мотиватори дієслівної семантики фізичного/фізіологічного станів суб'єкта шляхом поліситуаційного аналізу в українській та угорській мовах;

– здійснити когнітивно-ономасіологічний аналіз дієслів на позначення психо-емоційного стану суб'єкта і виявити типи їх мотивації в українській та угорській мовах;

– установити спільні й відмінні тенденції у словотвірній і когнітивно-ономасіологічній мотивації дієслів на позначення фізичного і психічного станів суб'єкта в українській та угорській мовах.

Об'єкт дослідження становлять словникові статті з реєстровими дієсловами із семантикою фізичного і психічного станів суб'єкта у тлумачних словниках української та угорської мов.

Предметом дослідження є словотвірна і когнітивно-ономасіологічна мотивація дієслівної семантики фізичного/фізіологічного (тілесного) і психічного (емоційного) станів суб'єкта в українській та угорській мовах.

Джерельною базою дисертації є матеріали словників української мови: Словник української мови в 11 томах (ред. колег. І.К. Білодід (голова) та ін.), Великий тлумачний словник сучасної української мови (уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел); Словник синонімів української мови у 2 томах (укл. А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк та ін.), Фразеологічний словник української мови в 2-х кн. (уклад. В.М. Білоножко, В.О. Винник, І.С. Гнатюк та ін.); угорської мови: *A magyar nyelv Szótára* (Gergely Czuczor, József Fogarasi) *Magyar értelmeyő szótár diákoknak. Szómagyarázatok példamondatokkal*, Udvari István: *Magyar – ukrán szótár I–II.* // Іштван Удварі: Угорсько-український словник I–II. (= *Glossarium Ukrainicum 8–9*); етимологічні словники: *Етимологічний словник української мови*: у 7 т. (гол. ред. О.С. Мельничук); *Magyarország online szinonimaszótára* [Electronic Resource]. – Mode of Access: <http://szinonimaszotar.hu>; *Magyar nyelv értelmező szótára* [Electronic Resource]. – Mode of Access: <http://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/elolap.php>.

Фактичний матеріал дисертації становлять 490 словникових статей із реєстровими дієсловами на позначення фізичного і психічного станів суб'єкта в українській та угорській мовах (82 реєстрові дієслова зі значенням фізичного стану і 175 – психо-емоційного стану в українській мові; 96 і 137 – в угорській), їхні ЛСВ, морфемні деривати, синоніми та фраземи з семантикою зазначених станів, відібрані з указаних вище лексикографічних джерел (див. **табл. 1, 2**, стор. 9).

Специфіка теми, завдань і матеріалу дисертації зумовили комплексний підхід до вибору **методів дослідження**: *структурного методу* з його методиками *компонентного аналізу* – для виявлення категоріальних, інтегральних і диференційних сем (мотивів і аломотивів) у дієслівній семантиці фізичного і психічного станів суб'єкта, *дистрибутивного* – для виявлення сполучуваних властивостей досліджуваних дієслів в українській та угорській мовах; *порівняльно-історичного*, зокрема елементів *прийому внутрішньої реконструкції* – для відновлення первісних мотиваторів у семантиці дієслів фізичного і психічного станів суб'єкта усередині мовних груп (слов'янської – індоєвропейської мовної сім'ї й угорської – уральської мовної сім'ї); *метод когнітивної реконструкції* – для

відновлення зв'язків семантики фізичного і психічного станів суб'єкта у дієсловах в українській та угорській мовах; *зіставно-типологічний метод* – для обрання *tertium comparationis* – мотиваційної ознаки в семантиці дієслів на позначення фізичного і психічного станів суб'єкта, яка стала основою цього позначення та способом вияву значень за рахунок наявності у дієслівній структурі комплексу мотиваційних ознак (мотиваційної бази); *ситуативно-подієво-пропозиційний метод* (Н.Б. Лебедєва) – для пропозиційного структурування поліситуативної і поліподієвої семантики досліджуваних дієслів у кожній із мов, а також для моделювання денотативної і когнітивної структур ситуативними – одиниці плану змісту дієслова, що включає кілька ситуацій, співвідносних з однією дієслівною формою; *когнітивно-ономасіологічний метод* – для встановлення типів мотивації дієслівної семантики фізичного і психічного станів суб'єкта.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в роботі *вперше визначено* тенденцію до продуктивності префіксальної і суфіксальної словотвірної мотивації дієслів на позначення фізичного і психічного станів суб'єкта в українській мові та суфіксальної – в угорській; *виявлено дві семантико-мотиваційні моделі* дієслів на позначення фізичного ('перебувати в певному фізичному стані та виявляти його зовнішнім виглядом, поведінкою') і психічного ('активне внутрішнє переживання стану суб'єктом і вияв цих переживань у поведінці й зовнішності') станів суб'єкта; *скласифіковано* дієслова на позначення фізичного стану суб'єкта за 4 групами: 1) фізично-тілесного стану суб'єкта з семою 'відчуттєві прояви людського організму'; 2) фізичного зовнішнього стану суб'єкта з погляду локальної характеристики; 3) фізіологічно-тілесного стану суб'єкта з семою 'відчуттєві прояви людського організму'; 4) фізично-тілесного стану суб'єкта з семою 'втрачати сили, ставати / стати фізично слабким'; *реконструйовано* денотативну структуру дієслівної семантики фізичного/фізіологічного станів суб'єкта, ядро якої становлять дієслівні асертивні ситуативи, а значення формуються семами з максимальною кількістю ознак конкретного стану, та їхня ближня (нарколядерна зона) периферія, що лексикалізує за допомогою ЛСВ та морфемних дериватів конкретну ситуацію фізичного/фізіологічного станів суб'єкта у кожній із мов; *відновлено* когнітивні імпліцитні зв'язки дієслівних асертем з фразеологічними позначеннями фізичного/фізіологічного станів суб'єкта, що утворюють зону дальньої та крайньої периферії, а також із тими значеннями, що межують з іншими дієслівними асертемами на позначення психо-емоційних та інших станів суб'єкта; *установлено* нерівномірність заповнення ядерних і периферійних зон дієслівної семантики фізично-тілесного та фізіологічно-тілесного станів суб'єкта в українській та угорській мовах: *зафіксоване* ширше заповнення дальньої (за рахунок сталих виразів і фразем) та крайньої (де дієслівні позначення демонструють здатність до переходу від фізичного до психічного станів) периферії асертивних ситуативів в українській мові, на відміну від угорської мови, де більш заповненими є лексикалізовані денотативні структури дієслівної семантики цих станів суб'єкта, утворені морфемними дериватами та синонімічними ядерними дієслівними ситуативами, а також увиразнюється макроструктура, утворена зоною крайньої периферії.

Виявлено типи мотивації дієслів, що позначають психо-емоційні стани суб'єкта за десятьма базовими емоціями: інтерес, радість, подив, любов, печаль, гнів, огида, знавага, страх, сором. *Ідентифіковано* перевагу змішаного типу метафоричної мотивації у двох мовах: сенсорно-психологічного різновиду модусного типу, гештальтного і архетипного різновидів асоціативно-термінального типу, в яких актуалізованим є ціннісно-оцінний складник. *Установлено*, що дієслівні ситуації крайньої периферії набувають вторинних ознак суміжних емоцій. *Відмінністю* дієслів угорської мови є їхня диференціація на каузацію і фазовість: своїми позначеннями вони маркують причину чи початок процесу психічного стану, що переживає суб'єкт, його тривалість.

Удосконалено методологію аналізу дієслівної семантики шляхом поєднання ситуативно-подієво-пропозиційного методу і когнітивно-ономасіологічного методу.

Практичне значення одержаних результатів роботи визначається можливістю їх застосування у процесі викладання дисциплін “Загальне мовознавство” (розділ “Мова і мислення”, “Лексико-семантична система мови”), “Лексикологія угорської мови”, “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство” (розділи “Контрастивна семантика”, “Лексико-семантичні системи мов у порівняльно-історичному та зіставно-типологічному аспектах”), “Сучасна українська літературна мова” (розділ “Лексика”, “Словотвір”, “Граматика”), “Теоретична граматика угорської мови”, “Практична граматика угорської мови”, “Лінгвокраїнознавство”; у лексикографії – для укладання двомовних словників, у практичній перекладацькій діяльності.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації висвітлювалися в доповідях на шістьох *міжнародних конференціях*: HUNGARO-RUTENICA IV (Сегед, Угорщина, 2008), Україна і світ: діалог мов і культур (Київ, 2014, 2015), “Проблеми зіставної семантики” (Київ, 2015), Мир язика – мир в язике (Київ, 2015), “Актуальные проблемы филологии и лингвистики” (Budapest, Угорщина, 2016); на звітно-наукових конференціях викладачів, аспірантів і докторантів НПУ імені М.П. Драгоманова (Київ, 2016).

Публікації. Основні положення й результати дослідження відображено в *десятьох* публікаціях: у *шести* статтях, надрукованих у фахових виданнях України, у *двох* статтях – у періодичних виданнях інших держав, у тезах доповідей *трьох* наукових конференцій.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів із висновками до кожного з них, висновків, списку використаної літератури (346 позицій, з яких 49 – іноземними мовами), списку використаних лексикографічних джерел (52 позицій). Повний обсяг дисертації – 218 сторінок, основний зміст викладено на 185 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, визначено його завдання, об'єкт і предмет, розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, описано методи дослідження, схарактеризовано фактичний матеріал, указано форми апробації і структуру роботи.

Перший розділ “ Теоретичні засади вивчення механізмів мотивації дієслів на позначення фізичного і психічного станів суб’єкта” присвячений критичному аналізу поглядів дослідників на визначення мотивації та її типів, розкриттю сутності поняття “внутрішня форма слова” в його співвідношенні з поняттями “основа мотивації” та “мотиваційна ознака”, характеристиці семантики дієслів, які описують фізично-тілесний і психо-емоційний стани суб’єкта.

Починаючи з середини ХХ ст. проблему мотивації традиційно розглядали на тлі методики словотвірного аналізу й критеріїв установлення похідності на семантичній основі (Г.Й. Винокур, І.С. Улуханов та ін.). Когнітивна спрямованість семантики зумовила ширше вивчення *мотивації*, під якою розуміють “наскрізну лінгвопсихоментальну операцію творення ономасіологічної структури на підставі вибору мотиватора (-ів) зі структури знань про позначене у складній системі зв’язків різних пізнавальних функцій людини” (О.О. Селіванова).

Мотивація передуює акту номінації. *Акт* номінації – це семантичний трикутник: “реалія (денотат) – поняття (сигніфікат) – ім’я”, де отримують назву лише ті реальні або уявні об’єкти, на які спрямована діяльність людини (Г.А. Уфимцева). Номінація буває первинною і вторинною, а оскільки в роботі розглядаються вторинні позначення дієслів, то основними їх способами є *словотвір* і *семантична транспозиція*. Остання не змінює зовнішню форму переосмисленої одиниці, а сприяє утворенню метафоричних і метонімічних назв (Ю.В. Кравцова). Засобом мотивації є *мотиваційна ознака* – поняття, яким оперують при характеристиці когнітивно-ономасіологічного аспекту мотивації. Мотиваційна ознака – це мотиватор у структурі знань про об’єкт, на основі якого визначається тип мотивації. Вибір мотиватора (мотиваційної ознаки) детермінований антропоцентрично і когнітивно, тобто особливостями етнічної ментальності, психіки, культури тощо (О.О. Селіванова), а тому у різних народів в основу однакових найменувань можуть бути покладені різні мотиваційні ознаки. У лексико-семантичному аспекті, зокрема в актах словотворення, мотиваційна ознака витлумачується як *семантична ознака*, що показує зв’язок мотиватора і мотивованого слова, тобто сема. Відповідно, у семасіології мотиваційною ознакою називають семантичний компонент (М.І. Голев).

Дієслова на позначення фізичного і психічного станів суб’єкта аналізуємо на основі мотиваційної ознаки або загальної категоріально-лексичної семи ‘прояв стану суб’єкта: перебувати в певному стані і переживати стан’. Оскільки об’єктом аналізу є фізичний/тілесний і психічний/емоційний стани суб’єкта і лексико-граматичний клас слів, що позначають ці стани, – дієслова, то складниками визначеної мотиваційної ознаки є два аломотиви (або інтегральні семи): ‘зовнішній прояв стану суб’єкта’ і ‘внутрішній прояв стану суб’єкта – переживання стану’.

Аломотив дієслів, що позначають ‘зовнішній прояв стану суб’єкта’, тобто його фізичний/тілесний стан, диференціюється семами: ‘зовнішні ознаки росту’, ‘статури’, ‘голови’, ‘рис обличчя’ – (фізичного тіла), ‘віку’, загалом ‘здоров’я’ (фізіологічними ознаками) тощо. Аломотив дієслів, що позначають ‘внутрішній прояв стану суб’єкта’, тобто його психо-емоційний стан, диференціюється семами: виражати ‘невдоволення’, ‘гнів’, ‘відчувати страх, переляк, неспокій, тривогу’, ‘ставати боязким, лякливим’, ‘виражати радість’, ‘бути усміхненим’, ‘бути закоханим’.

Мотиватори дієслівної семантики суто фізичного стану суб'єкта мають переважно пропозиційну структуру, а тому їхні позначення мотивовані пропозиційно. Мотиватори фізіологічного стану суб'єкта можуть бути також мотивовані структурно-метафоричним різновидом асоціативно-термінального типу мотивації (наприклад, *дерев'яніти*: 2. перен. “Втрачати чутливість; терпнути, німіти” [СУМ 1971, т. 2, с. 247] (*У Марка підгиналися ноги. Дерев'яніли руки. Цілу ніч простояв він біля штурвала, не маючи жодної хвилини відпочинку* (Микола Трублаїні, II, 1955, 447).

Мотиватори дієслівної семантики психо-емоційного стану суб'єкта відзначаються яскраво вираженою ціннісно-оцінною семантикою, а тому їхні позначення мотивовані гештальтним і архетипним різновидами асоціативно-термінальної мотивації та сенсорно-психологічним різновидом модусного типу мотивації (за термінологією О.О. Селіванової та її послідовників).

Проте, у дисертації обстоюється погляд щодо тісного, часом неподільного взаємозв'язку фізичного/фізіологічного і психо-емоційного станів суб'єкта. Нейробіологи і нейропсихолінгвісти переконують у тому, що психо-емоційні стани людини обов'язково вкорінені у тілі – нервових клітинах і ділянках головного мозку, і на цій підставі включають емоції до “тілесного циклу”. Рефлексивну функцію тіла учені пояснюють поступом “емотивного стимулу”, що відбувається на рівні сенсорики тіла, за яким мозок автоматично генерує хвилю змін у тілі, в його внутрішніх органах, що й готує тіло до дії (підвищується рівень серцебиття тощо). Саме таким є механізм взаємозв'язку психіки, емоцій і фізичних та фізіологічних проявів у тілі (І.А. Галуцьких, А. Дамазіо, І.І. Серякова та ін.).

Цей фактор є важливим для виявлення мотиваційної основи дієслівних позначень станів людини, який потребує розробки нестандартної методики аналізу цих мовних знаків у двох неспоріднених мовах – українській та угорській.

У другому розділі **“Методологічна база для аналізу дієслів на позначення фізичного і психічного станів суб'єкта в українській та угорській мовах”** схарактеризовано принципи відбору й аналізу дієслівних позначень суб'єкта як носія станів в українській та угорській мовах та розроблено комплексну методику когнітивно-ономасіологічного аналізу їх мотивації у поєднанні з поліситуаційним аналізом, яка послідовно й ефективно апробована в роботі у двох процедурних стадіях.

Для розкриття мотиваційної основи дієслівної семантики фізичного і психічного станів суб'єкта у роботі було залучено методику поліситуаційного аналізу (Н.Б. Лебедева), яка дала змогу ефективно описати семантичну структуру цього лексико-граматичного класу одиниць. Методика Н.Б. Лебедевої та її послідовників спирається на явище семантичної деривації, або семантичної транспозиції. Методологічна сутність цієї методики відповідає зміщенню акцентів з предметно-просторового аспекту структурування світу на його подієво-часові характеристики й відповідні їм концепти (Н.Д. Арутюнова, О.В. Дем'янчук та ін.).

Передовсім, цей методологічний орієнтир виявився в посиленому інтересі до всього, що має відношення до дії, а значить, – і до дієслова. При цьому вчені знову звертаються до осмислення поняття, що ж таке дія? У наївному тлумаченні – це перехід (або трансформація) з одного стану в інший.

Перший член цього відношення можна назвати початковим станом, а другий – кінцевим. Такий порядок простежується в інтерпретації світу як перехід одних подій і ситуацій в інші, як зв'язок одних подій і ситуацій з іншими (О.В. Падучева).

Дієслово є такою частиною мови, яка найбільш придатна для опису динамічних фрагментів світу. План змісту, що співвідноситься з дієслівною формою, становить поліситуативний, поліподієвий, поліпропозиційний комплекс. Тому цей підхід Н.Б. Лебедева назвала **ситуативно-подієво-пропозиційним**. *Ситуативний* складник цього комплексу відображає бачення динамічного фрагмента світу як зміну ситуацій. *Подієвий* – у кожній ситуації може бути кілька подій різного масштабу. І нарешті, *події та ситуації* мають *пропозиційну структуру*. Пропозиції бувають подієві й логічні. Модусні й модальні смисли також мають пропозиційну структуру.

Основною одиницею плану змісту дієслова є **ситуаема**, під якою розуміється “відкрита одиниця плану змісту зі складною архітектонікою, що включає різні ситуації (пропозиції), марковані лексичним і морфемно-дериваційним елементами плану вираження дієслова” (Н.Б. Лебедева). Ситуаема має польову структуру, що включає асертивну частину (лексикалізовану ситуацію, що містить елементи, які потрапили у комунікативний фокус мовця) і периферійну, що складається з суміжних ситуацій. По суті, це нагадує структуру ФСП О. Бондарка, або структуру концептів, які аналізують за ядерно-периферійним принципом чи центрально-периферійним, коли виділяють статичний центр концепту і рухливу, гнучку периферію (О.Л. Орендарчук).

Денотативна структура дієслівної семантики включає ядерну, асертивну ситуацію, а на ментальному рівні – імплікативні, пов'язані з нею суміжні конситуації (дальню і крайню периферію). Ситуаема як модельний дієслівний конструкт дозволяє розглядати відбитий у свідомості носіїв мови динамічний фрагмент дійсності у трьох масштабах: 1) лексикалізованої ситуації, 2) мікроситуації і 3) макроситуації. Лексикалізований масштаб передбачає розгляд того обсягу позамовної дійсності, який потрапив у комунікативний фокус і асоціюється з дієслівною лексемою. Це і є ядро ситуаеми, або **асертивна ситуаема**.

Розроблена у роботі методика виконувалися у дві процедурні стадії.

На першому етапі (першої стадії) за допомогою *дефініційного і компонентного аналізу* відібрані на основі загальної категоріально-лексичної семи ‘прояв стану суб’єкта: перебувати в певному стані і переживати стан’ з лексикографічних джерел української і угорської мов дієслова було класифіковано за двома інтегральними семами ‘зовнішній прояв стану суб’єкта’ і ‘внутрішній прояв стану суб’єкта – переживання стану’ (табл. 1, 2). Другий етап був пов’язаний із виявленням первісних мотиваторів у семантиці дієслів фізичного і психічного станів суб’єкта. Для цього було залучено елементи *прийому внутрішньої реконструкції*. На третьому етапі шляхом ситуативного аналізу – складника *ситуативно-подієво-пропозиційного методу* та *методу когнітивної реконструкції* була реконструйована денотативна структура дієслівної семантики стану суб’єкта, тобто проаналізована дієслівна асертивна ситуаема та її ближня (навколоядерна зона) периферія, що лексикалізували за допомогою ЛСВ та морфемних дериватів конкретну ситуацію фізичного або психічного станів суб’єкта у кожній із мов.

**Кількісна характеристика дієслівних асертем
на позначення фізичного стану суб'єкта в українській та угорській мовах**

№	Фізичний стан суб'єкта	Кількість дієслівних асертем		Кількість ЛСВ дієслівних асертем		Кількість морфемно-дериваційних утворень		Кількість синонімів		Кількість фразем з дієслівними асертемами	
		укр.	угор.	укр.	угор.	укр.	угор.	укр.	угор.	укр.	угор.
Мови											
1.	Фізично-тілесний	23	23	58	63	67	54	45	38	25	38
2.	Фізіологічно-тілесний	59	73	226	252	236	124	64	79	136	78
Разом		82	96	284	315	303	178	109	117	161	116

Таблиця 2

**Кількісна характеристика дієслівних асертем
на позначення психо-емоційного стану суб'єкта
в українській та угорській мовах**

№	Психо-емоційний стан суб'єкта	Кількість дієслівних асертем		Кількість ЛСВ дієслівних асертем		Кількість морфемно-дериваційних утворень		Кількість синонімів	
		укр.	угор.	укр.	угор.	укр.	угор.	укр.	угор.
Мови									
1.	Огида	6	8	23	29	34	12	6	9
2.	Враження	5	9	20	32	30	7	12	15
3.	Зневага	17	7	49	27	67	26	25	7
4.	Любов	11	16	35	39	23	18	9	23
5.	Сором	12	4	41	21	117	30	29	7
6.	Печаль	14	6	34	28	58	31	16	7
7.	Інтерес	4	2	26	9	29	6	7	2
8.	Радість	7	4	27	14	34	6	9	7
9.	Гнів	14	5	43	12	56	67	22	7
10.	Тривога	28	11	108	47	138	58	34	13
11.	Інші	57	66	228	234	286	223	151	185
Разом		175	138	634	493	872	484	320	282

Друга стадія складалася також із послідовних етапів аналізу.

За допомогою *пропозиційного аналізу* – складника *ситуативно-подієво-пропозиційного методу* відновлено імплікативні зв'язки мотиваторів з дієслівною асертемою, тобто семи і значення, що сформувавши пов'язані з нею суміжні конситуації (дальню і крайню периферії). На другому етапі цієї стадії за допомогою *дистрибутивного та валентного аналізу* представлено масштаб мікроситуацій вияву фізичного і психічного станів суб'єкта (відновлена мотиваційна основа продукованих нових сем і значень: дистрибуція і валентні зв'язки дієслівної асертеми з правобічними і лівобічними синтаксемами). На третьому етапі на основі *методу когнітивної реконструкції* встановлено когнітивні імпліцитні зв'язки дієслівної асертеми з фраземами на позначення фізичного і психічного станів суб'єкта, що утворюють зону дальньої периферії, а також із тими значеннями, що межують із іншими дієслівними асертемами-синонімами – зона крайньої периферії.

Цей аналіз дав змогу розширити масштаб мікроситації та представити масштаб макроситуації дієслівної семантики фізичного і психічного станів суб'єкта в українській та угорській мовах. На четвертому етапі шляхом залучення *когнітивно-ономасіологічного методу* було виявлено типи мотивації дієслівної семантики фізичного і психічного станів суб'єкта в українській та угорській мовах.

Паралельно на всіх етапах застосовано *зіставно-типологічний метод*. За *tertium comparationis* обрано мотиваційну ознаку в семантиці дієслів на позначення фізичного і психічного станів суб'єкта, яка стала основою цього позначення та способом вияву значень за рахунок наявності у дієслівній структурі комплексу мотиваційних ознак (мотиваційної бази).

Розроблена комплексна методика дала змогу розглядати ситуацію стану як когнітивний сценарій, який розгортається на денотативному і когнітивному рівнях.

У **третьому розділі “Мотиваційна основа дієслів на позначення фізичного стану суб'єкта в українській та угорській мовах”** реконструйовано денотативну структуру дієслівної семантики фізичного стану суб'єкта, зокрема проаналізовані дієслівні асертивні ситуації та їхня ближня (навколоядерна зона) периферія, а також когнітивну структуру (зону дальньої і крайньої периферії); встановлено мотиваційні типи дієслівних позначень фізичного стану суб'єкта в українській та угорській мовах.

Традиційно у семантичних класифікаціях дієслова на позначення фізичного стану людини диференціюють на: 1) **фізичний стан суб'єкта, який відчувається ним проти своєї волі**: укр. *нудить* / угор. *ételyit*, укр. *морозить* / угор. *hideg*, укр. *лихоманить* / угор. *hideg*, укр. *трясе* / угор. *ráz*, укр. *колотить(ся)* / угор. *nyugtalanít*, метонімічне: *Серце сильно колотиться* / угор. *Sziv erősen dobog*; 2) **фізичний зовнішній стан суб'єкта з точки зору локальної характеристики**: укр. *валятися* / угор. *lustálkodik*, укр. *висіти* / угор. *lóg*, укр. *звисати, лежати* / угор. *fekszik a heveron*, укр. *покоїтися* / угор. *nyugszik*, укр. *прилягти* / угор. *lefekszik ledől*, укр. *простиратися, сидіти* / угор. *lóg ül*, укр. *стирчати* / угор. *kiáll*, укр. *стояти* / угор. *állvány*, укр. *стриміти* / угор. *meredeyik, kiemelkedik* і т.д.

Проте, як показує попередньо відібраний матеріал, цю класифікацію слід уточнити і поділити (з певною мірою умовності) дієслова на ті, що позначають фізіологічні та фізичні прояви стану. Такий поділ аргументуємо тим, що під дієсловами з фізіологічними проявами організму розуміють життєві процеси, діяльність окремих органів та їх системи і в цілому всього організму, а під фізичними – наочні зміни, які відбуваються з людським організмом, хоча вони зумовлені фізіологічними процесами:

1) **фізіологічно-тілесний стан** – ‘відчуттєві прояви людського організму’: укр. *вдихати/вдихнути* / угор. *belélegzik*, укр. *ковтати повітря* / угор. *nyelni levegőt* укр. *душитися* / угор. *fojtás*, укр. *трястися* / угор. *rezel, remeg, reszket, rázkódik vmitől*, укр. *лихоманити* / угор. *rázza a hideg, hidegrázás*, укр. *розслабитися* / угор. *legyengül, elbágyad*, 2. *elernyed, ellayul <izom>*, укр. *манути* / угор. *sorvad, satnyul*, укр. *чахнути* / угор. *zihál, fújtat, szuszog, lihed, pőföd* 2. *nép cuppog*, укр. *німіти/заніміти* / угор. *megnélum, elnémul* 2. *átv (el)zsibbad, érzéketlenné válik* 3. *átv elcsendesedik, elcsendesedik, elszorul a sziv az ijendségtől* тощо.

2) **фізично-тілесний стан** – ‘наочний прояв зміни людського організму чи частин тіла за видимими змінами, чітко вираженими’, наприклад, укр. *гладнути* / угор. *hizik, kövéredik, súlyban, gyarapodik*; укр. *журити* / угор. *hizik, hájasodik, elzsirosodik, kövéredik, vastagodik, más munkája árán hizik*; укр. *всихатися, жилявити* / угор. *izmosodik*, укр. *замолодіти* / угор. *Fiatalodik*; укр. *гинути – умерти* / угор. *haldoklik, meghal, elhunyt, elhalálozik, majd meghal az unalomtól, zadušuvatisya* тощо.

1. Мотиваційною основою дієслів на позначення фізично-тілесного стану суб’єкта з “відчуттєвими проявами людського організму” в українській мові є мотиватор: ‘перебувати в положенні, при якому тулуб розміщується вертикально, спираючись на що-небудь сідницями (про людину)’, що формує ядро лексикалізованої денотативної структури, представленої однією асертивною ситуатемою СИДІТИ (*На возі **сидів** гарний козак молодий* (Марко Вовчок, I, 1955, 320); *Співробітники **сиділи** зі здивованими обличчями і поглядали один на одного* (Іван Франко, VI, 1951, 299); *Панночка сиділа перед люстром при світлі свічки і виймала з вух дороги сережки* (Олександр Довженко, I, 1958, 223), яка описує цей стан за допомогою й інших мотиваторів – ЛСВ дієслова *сидіти*: ‘положення тіла, місце перебування, стан, становище, мета, час, спосіб життя, соціальне положення суб’єкта і т. д. “Перебувати в певному стані” (здебільшого у стані бездіяльності)’ (*Які ж були до карт охочі, То не **сиділи** дурно тут* (Іван Котляревський, I, 1952, 114); ***Сиди** один в холодній хаті... **Сиди** і нічогосінько не жди!* (Тарас Шевченко, II, 1953, 354)), включаючи дальню периферію, представлену фразеологізмами: ***Сидіти** на яйцях* – “висиджувати пташенят, зігріваючи яйця теплом свого тіла” (про птахів), ***Сидіти** на печі* – “нічого не робити, ні в що не втручатися”.

В угорській мові наявні 4 дієслівні ситуатемами ÜL (з морфемним дериватом *üldögél*) ÜCSÖRÖG, TRÓNOL, KUPOROG (що є синонімами), які, у свою чергу, мають теж широкий спектр дієслівних значень, але переважно в навколоядерній зоні, і кожна з яких має окрему лексикалізовану денотативну структуру.

Аналогічно, як і в українській мові, в угорській мові мотиватор ‘положення при сидінні; це, зазвичай, людина, або хтось із чотириногих представників тваринного світу, що, підтримуючись на нижній поверхні, спирається на сідниці так, що тулуб знаходиться у вертикальному положенні’ формує ядро лексикалізованої денотативної структури, представленої асертивною ситуатемою ÜL, дієслово якої має такі ж ЛСВ, як і українське дієслово *сидіти*: ‘сидіти на чомусь, комусь, у напрямку’, наприклад, у транспортному засобі, на коні, на тварині, в поїзді, які утворюють зону ближньої периферії: (*Ülök csolnakomban Habzó vizen* (Kölcsey Ferenc); *Rózsa Sándor szót se szólt. Mozdulatlanul □ **ült** a lován* (Móricz Zsigmond); *Ő az! sárga lovát meghajtva hatalmasan **üli*** (Vörösmarty Mihály). *Paripáját reggel könnyen **ülé** másnap* (Arany János).

Мотиватори дальньої периферії є мікроситуаціями асертивної ситуатемами ÜL, які в несхвальному тоні передають стан, що вказує ‘на тривалий час просиджування: з тривалим візитом та турботами; довго залишатися на якомусь місці: образно сидіти на шийі, сидіти без діла вдома, перед телевізором, у гостях (*Egész nap a kávéházban **ült**. Itt **ült** nálam egész délután / Ha nagy ritkán vendég **ült** nálunk, hamarosan a csatákra fordult a szó* (Gárdonyi Géza). *És jó volt **ülni** így, sötét bornál, az ében Fák közt* (Tóth Árpád).

Тут семантика “сидіння” образно переосмислюється в мікроситуаціях, описаних за допомогою асертивної ситуативи, які є частковими аналогами українських фразем. Мікроситуаціями асертивної ситуативи *ÜL* є лише поодинокі фраземи: *ül a pénzén* (дослівно “сидіти на грошах”). Синонімічні асертивні ситуативи *ÜCSÖRÖG*, *TRÓNOL*, *KUPOROG* утворюють лише денотативні структури, сформовані мотиваторами з образними значеннями, зокрема з відтінком фамільярності, комічності тощо. Вони не мають мікро- і макроситуацій, тобто дальньої і крайньої периферії.

2. Дієслова на позначення фізичного зовнішнього стану суб'єкта з погляду локальної характеристики мотивовані в обох мовах однією асертивною ситуативою *СТОЯТИ / ÁLL*, дієслівні значення якої у дистрибутивному (контекстному) їх оточенні зумовлені різноманітними конситуаціями.

Первісний мотив “стати/стояти, бути”, букв. “бути міцним” асертивної ситуативи *СТОЯТИ* сформувався ще в індоєвропейську добу, який простежується в значенні дієслова *стояти* “бути на ногах у вертикальному положенні, не рухаючись з місця (про людину і тварину)” і становить ядро денотативної структури, дієслівні значення якої описують фізичний зовнішній стан суб'єкта з погляду локальної характеристики, яка не розширена навколоядерною/ближньопериферійною зоною, а має різні конситуації: мікроситуації, сформовані фразеологічними значеннями, де наявні фразеологічні варіанти компонента *стояти*: *держатися, триматися* з інших лексичних груп дієслів: *стоїть як укопаний* – “нерухомо, непорушно”; *ледве (ледь) триматися (держатися, стояти) на ногах* – “з великим напруженням, через силу ходити, рухатися, робити щось (від перевтоми, фізичної слабості, хвороби, сп'яніння тощо)”: *Ледь тримаючись на ногах, вкрай виснажений і кволий, цей колишній сільський учитель фізики із власної ініціативи знайшов собі діло* (І. Головченко і О. Мусієнко); *Всі к ночі так перепилися, держались ледве на ногах* (І. Котляревський).

Значення **крайньої периферії** розкривають психічні процеси людської пам'яті, які фразеологізувалися в українській мові: *Стояти в голові* – “постійно, поставати, з'являтися в пам'яті, свідомості”; *Стояти в пам'яті* – “залишатися в свідомості, не забуватися”; *Стояти перед очима* аж до зв'язків із психо-емоційними станами.

Асертивна ситуатива угорської мови *ÁLL* утворює ядро денотативної структури, мотиваційною основою якого є дієслівне значення з актуалізованою семою ‘вертикальне положення стопи суб'єкта на поверхні відпочиває, тобто не перебуває в русі’: *A fiú órák óta a kapu előtt áll. A kisgyerek négykézlábra állva kúszik végig a szobán.* Навколоядерну зону формує сема ‘займати/залишати місце, положення, стан’ (*Keményen áll a viharban. Szilárdan áll őrhelyén. Zokszó nélkül állnak a pokoli hőségben / Játék van Budában, fényes harci játék, Sok magyar kidőlt már, de egy olasz áll még* (Arany János). **Дальня периферія** мотивована семами: ‘стояти на іншому місці, в положенні, статусі, позиціонувати’: *Apja elé állt, és bevallotta tettét. A ló már magától is a rúd mellé állt / Szépen megkövetjük felséges királyunk, Hogy hitvány beszéddel színe elé állunk.* (Arany János); ‘стояти в закритому приміщенні, поруч з кимось, чимось’ *Ha ti idetértek, a zászlóhoz álltok, A menny csillagait aggatom reátok* (Mikszáth Kálmán).

Крайню периферію утворюють семи ‘не витримувати критики’ (*Nem állja: nem tudja türtőztetni magát. Nem állta szó nélkül / Buda csak nem állja, Hogy balga beszédet ki ne ejtsen szája* (Arany János); ‘стояти/триматися поряд, бути підтримкою’ (*Minden fejedelmek Mint egy kőfal, állnak a te fiad mellett* (Arany János); ‘дотримання слова, обіцянки, клятви’: *Allja esküjét, fogadalmát, ígérését, szavát. Állja, amit mondott. Becsületesen állja mindazt, amit vállalt. / Ha az én birtokom volna, állnám a szavamat tizenöt ezerre* (Mikszáth Kálmán). Тут, як і в українській мові, мотиваторами на словотвірному рівні є морфемні деривати дієслова *áll* суфіксальної природи.

3. Мотиваційною основою дієслів на позначення фізіологічно-тілесного стану суб'єкта ‘з відчуттєвими проявами людського організму’ в українській мові є асертивні ситуативи, які мають як морфемні деривати префіксального характеру на зразок ПІТНІТИ [*спітніти*], так і синоніми: *употіти* [*впотіти*], *спотіти*, *пропотіти* (*В Річинського пітніли руки навіть крізь рукавички* (Ірина Вільде, Сестри..., 1958, 3); *Скоро ти пропотієш, а там, дивись, і стане легше...* (Вас. Шевчук)), які утворюють ядро і навіколоядерну зону лексикалізованої денотативної структури, що описує ‘стан людини, при якому вона покривається потом, що виділяють підшкірні залози’, так і її синоніми УПРІВАТИ (ВПРІВАТИ), УПРІТИ (ВПРІТИ), МОКРІТИ, що мають свої морфемні префіксальні деривати. В угорській мові простежується аналогічна тенденція в мотивації дієслів цієї групи, але з різницею у тому, що морфемні деривати є суфіксального способу творення. **Асертивна ситуатива** IZZAD є ядром з тим же значенням, що і в українській мові: *Izzad a nagy melegben. Izzadtam a vastag dunyha alatt. Izzadtak a lovak az erőlködésben / Sok ezer veszélyben izzada orcám* (Berzsenyi Dániel). Зафіксовано поодинокі приклади крайньої периферії, яку описує сема ‘надриватися, страждати з гіркою через зусилля’, а тому тут маємо перехід від позначення фізіологічного стану суб'єкта до психічного: *Izzadott a török véres verítékét* (Petőfi Sándor).

4. Мотиваційною основою дієслів на позначення фізично-тілесного стану суб'єкта “втрачати сили, ставати / стати фізично слабким” в обох мовах є стани ‘нездужання’, ‘страждання’, ‘тривалої хвороби’, ‘фізично-тілесного болю’ тощо.

Асертивна (ядерна) ситуатива ХВОРІТИ позначає фізичний стан “бути хворим, страждати від якоїсь хвороби”: *Чи живі, чи здорові, – пише, – діти мої любії і ти, жінко кохана? А я, то все хворію* (Марко Вовчок, I, 1955, 31). Її навіколоядерну зону утворюють такі морфемно-фонетичні деривати, як *хоріти*, *хворувати* [*хорувати* діал.].

Ближню периферію утворюють дієслівні синоніми, що описують різні мікроситуції стану хвороби людини, з-поміж яких наявні і морфемно-фонетичні деривати: ‘відчуття нездоров'я, слабості’ (*нездужати*, *недугувати*, *недужати*), ‘погіршення стану здоров'я’ (*слабувати*, *слабіти*, *боліти* розм., *гибіти* діал., *недомагати*, *кволитися* розм., *кволіти* розм.), ‘мати тривалу хворобу’ *страждати* та ін. **Крайня периферія** ситуативи ХВОРІТИ утворена семами: ‘глибоко прийматися болем, хвилюватися за когось, щось, уболівати за ким-, кого-небудь’, що вказують на інший стан людини – психо-емоційний: *Я люблю тебе так через те, Що гидуєш ти словом мертвечим* [мертвим], *Що в тобі самотійність росте, Що вселюдським хворієш ти плачем* (Павло Грабовський, I, 1959, 440), а також ‘хвилювання через тривалу хворобу’ (*страждати*).

В угорській мові ядро денотативної структури цього стану описує асертивна ситуатема BETEGESKEDIK, яка позначає ‘тривалий стан хвороби’: *Gyermekkorában sokat betegeskedett. Éveken át betegeskedett. Régóta betegeskedik. / Egyes asszonyágok□ évekig betegeskedve, a fürdőbe küldettek* (Eötvös József). **Ближня периферія** мотивована дериватом ядерної ситуатемами *elbetegeskedik* з тією ж семою: *A baleset után még évekig elbetegeskedett*. **Дальня периферія** утворена синонімічною ситуатемою розмовного стилю GORNYADOZ, яка описує хворобливий стан за допомогою значення “горбитися, гнутися, згинатися”: *Már egy hete nem jár dolgozni, csak itthon gornyadozik*. **Крайню периферію** утворює морфемний дериват ядерної ситуатемами *nyavalyáskodik* зі значенням “страждання психічного плану з певної причини”: *Az ilyen öreg ember csak nyavalyáskodik. Az utóbbi időben sokat nyavalyáskodott*, який межує з розрядом дієслів на позначення психо-емоційного стану.

У четвертому розділі “**Мотиваційна основа дієслів на позначення психо-емоційного стану суб’єкта в українській та угорській мовах**” встановлено типи мотивації дієслів, що позначають психо-емоційні стани суб’єкта за базовими емоціями, виділеними К.Е. Ізардом.

У плані словотвірної мотивації цей реєстр дієслів характеризується тим, що у своєму морфемному складі вони мають афікси, які вказують на різні відтінки основного дієслівного позначення психічно-емоційних станів людини. Це дало змогу виявити градацію перебування суб’єкта в тому чи іншому психічному/емоційному стані. Виділені К.Е. Ізардом такі базові емоції, як інтерес, радість, подив, печаль, гнів, огида, знавага, страх, сором доповнені й поінтерпретовані з позицій їхнього опису дієслівними ситуатемами з їх морфемними дериватами та синонімами, а також вказано мотиваційні типи перенесення значення.

Так, ситуація ОГИДИ, маркована дієслівними позначеннями, утвореними на основі метонімічного перенесення, яке загалом належить до модусного сенсорно-психологічного типу мотивації, засвідчила те, що в цьому разі на позначення цілого за суміжністю використовується його оцінно-сенсорне сприйняття, а тому в дієсловах з мотиватором “огида” механізм перенесення трансформується в когнітивно-метафоричний, адже оцінка негативного позначення відчуття огиди переноситься на знаки інших концептуальних сфер: смаку, слуху, харчових відчуттів, запаху. Це дає підставити визначити мотиваційною основою дієслівної семантики ситуації ОГИДИ гештальтний різновид асоціативно-термінальної мотивації, що базується на мотиваторах – знаках інших концептів на підставі подібності міфологічних, смакових, нюхових та соціальних гештальтів: ГІСТЬ, ХАБАР (тільки в українській мові): [Степанида] *Милості просимо!. Нашим гостюванням не гребайте!* (М. Старицький); *Молодий суддя відкинув пропозицію з обуренням, підкупство бридило йому гірш усього* (Н. Кобринська); *ЇЖА (Я вже одвикла й од м'яса й навіть не можу його їсти, бо чогось гидую* (Нечуй-Левицький, III, 1956, 340); *ЗАПАХ (Undorodtam a várostól* (Eötvös József); *Undorodva látta a fiatalember ijedt, leselkedő arcát* (Gelléri Andor Endre) – в українській та угорській.

Мотиваційною основою дієслівних позначеннь психо-емоційного стану “здивування / враження” в обох мовах є переважно гештальти зорових відчуттів (*Він повільно розплющив очі і радісно вразився: просто над ним, вся в цвіту, розкинулась*

віттям тендітна яблунька (О. Гончар) / *Elbámult, amikor a hírt meghallotta / Elbámult a nép, mikor ezt szemlélte* (Vögösmarty Mihály)), а тому тут також має місце змішаний тип мотивації: сенсорно-психологічний і гештальтний різновид асоціативно-термінального типу. Мотиватори вербативів на позначення стану “здивування / враження” зумовлені ще й сублімованими оцінками: етичними й естетичними (переважно позитивними). В угорській мові зафіксовано приклади гештальтних мотиваторів негативного полюсу оцінки, до яких належать дієслова, що маркують відчуття тривоги, сорому, страху, переляку (*Gergely akkor látta Budát először. A sok torony, a magas falak, □csak álméklodott* (Gárdonyi Géza), що свідчить про амбівалентну оцінку цього відчуття угорським етносом.

Ядром асертивної ситуації ЗНЕВАЖАТИ, що в українській мові вербалізується дієсловами на позначення стану презирства, зверхності тощо, є мотиваційна ознака “ставити/не ставити на ваги”, тобто не брати до уваги, не рахуватися, яка стала основою для розвитку інших значень цього дієслова та утворення численних синонімів.

Мотиватором сублімованої негативної оцінки в дієсловах із семантикою психічно-емоційного стану зневаги в обох мовах є переважно опозиція ВЕРХ/НИЗ, яка в угорській мові закладена етимологічно в дієслові *lenéz* з переносним значенням, що походить від кореня *néz* – “дивитися” та афіксу *le* – “вниз”; буквально перекладається як “дивитися вниз”.

Мотиваційною основою дієслівної семантики стану “любові” є змішаний тип мотивації, у якому перехрещуються модусний сенсорно-психологічний тип і гештальтний різновид асоціативно-термінальної мотивації з домінантною сублімованою (естетичною і етичною), переважно, позитивною оцінкою. Метафоричними мотиваторами з позитивним модусом оцінки є гештальти релігійної (укр. *боготворити, божествити обожнювати, обожувати, боготворити*), зорової (*Коли вподобав Олену, бери Олену, а мені кожна невістка буде люба [буду любити], аби тебе кохала, мій сину* (Марко Вовчок, I, 1955, 51), смакової (*Tudja isten, hogy mi okból Szeretem? de szeretem* (Petőfi Sándor) і соматико-міфологічної (*Добре жить Тому, чия душа і дума Добро навчилася любити!* (Тарас Шевченко, II, 1953, 199) / *Korán szokott fölkelni, és szeret az ablakban állni, mert a reggeli levegő éltető erejű* (Gárdonyi Géza)) концептосфер. У словотвірному плані в українській мові мотиватором також є постфікс *-ся, -сь* (*Невже ви не знаєте, що ми з Оксаною любимося вже більше року? Ви ж самі, дивлячись на наше кохання, радувалися* (Марко Кропивницький, I, 1958, 128)).

Метафоричні мотиватори дієслівної семантики “сорому” актуалізовані в українській мові в синонімічних ситуаціях СОРОМИТИСЯ, НІЯКОВІТИ, СТИДАТИСЯ, ЧЕРВОНІТИ, КОНФУЗИТИСЯ та дієслівних фраземах *gorítu від сорому, некти раків* тощо, а в угорській – ситуацією широкої семантики SZÉGYELL, її морфемного деривата *szégyenkezik* та дієслівних фразем *nyugodtan nézhet <vkinek> a szemébe tiszta lelkiismerettel, aggodalom, félelem nélkül állhat vki elé*, які відзначаються здебільшого негативним модусом сублімованої оцінки, гештальтами яких є компоненти зорової, слухової, зоонімної та колоронімної концептосфер. В основі цих мотиваторів лежать мімічні й пантонімічні рухи (очей, голови, обличчя) людини, а також семантика “горіння”, пов’язана з почервонінням.

Тут виявлено змішаний тип мотивації: модусний сенсорно-психологічний і гештальтний різновид асоціативно-термінальної мотивації.

Метафоричними мотиваторами дієслівної семантики “суму, смутку, печалі” в обох мовах є гештальти соматичної концептосфери (рухи очей і голови людини). Для цієї групи вербативів в обох мовах характерною є широка палітра морфемно-дериваційних плану вираження дієслова та різноманіття синонімічних одиниць: укр. *посмутніти, посмутитися, осмутитися* рідко; *посмутнішати, осмутніти* рідко, *посумніти, посумнішати, розсумуватися; потьмаритися, притьмарюватися; запечалитися* розм., *опечалитися* розм.; *задосадувати* рідко, *помаркотніти* діал. / угор. *bánkódik, búsul, búslakodik, lógatja az orrát, kesereg, csügged, búsong*.

Мотиваторами дієслів на позначення психо-емоційного стану “інтересу” в українській мові є експліцитні гештальти зорової сфери (*Уважніше почав приглядатися отець Кралевич до сього гуцула, прислухатися, що він говорить* (Г. Хоткевич); *На нього позирають й інші дівчата з Любчиної бригад* (Ю. Яновський)). В угорській мові простежується позитивна (*S már alig-alig érdekel Egykor imádott, furcsa sorsom* (Ady Endre)) оцінка дій людини, що виявляє інтерес. Негативний полюс оцінки актуалізований в українських дієслівних фраземах з надмірним виявом почуття інтересу, мотиватором якої є гештальти одоративної (нюхової) концептосфери (*Сунути свого носа в чужі горшки (до чужого проса, в чуже просо, в чужий город; З усіх боків можна було чекати, що скажуть; у чуже просо не сунь свого носа* (Г. Хоткевич)). В угорській мові переважає пропозиційний (метонімічний) тип мотивації і сенсорно-психологічний, а в українській – метафоричний: модусний сенсорно-психологічний, гештальтний і архетипний. Останній пов’язаний з етимологією значення прикметника *цікавий*, що первісно означало “той, хто має добрий нюх” (ЕСУМ, т. 6, с. 257).

Мотиваційна основа дієслівної семантики стану “радості” пов’язана з гештальтами концептуальної сфери СМІХ, який за своєю природою є міфолого-релігійним поняттям, звідси, і зв’язок цих гештальтів з мотиваторами душа, серце, які становлять архетипний різновид асоціативно-термінальної мотивації периферійної зони ситуатем РАДІТИ і ÖRÜL. Еволюція поняття сміх сприяла трансформації ціннісно-оцінного складника в дієслівній семантиці стану радості, полюсом якого є здебільшого сублімована позитивна оцінка цього стану, хоча гріховні витoki сміху залишили релікти в окремих позначеннях стану радості з негативним забарвленням.

Проаналізовані дієслівні ситуатем маркування стану “гніву” дають підстави говорити про те, що діапазон його дієслівного позначення є надзвичайно широким в обох мовах, мотиваційною основою якого є всі типи метафоричної мотивації, які супроводжуються модусним сенсорно-психологічним типом з негативним полюсом оцінки. Змішана метафорична мотиваційна основа дієслівної семантики ґрунтується на таких ономазіологічних моделях: “емоція гніву + емоція печалі”; “емоція гніву + емоція провини й страху”; “емоція гніву + емоція огиди й зневаги”. Для угорської мови характерними значеннями в дієслівній семантиці гніву є заборона його вияву, а також фазова характеристика в його вираженні, на відміну від української мови, де таких мотиваторів не зафіксовано в досліджуваному матеріалі.

Мотиваційною основою дієслівної семантики стану “тривоги” і його найвищого ступеня вияву – страху є структурно-метафоричний тип мотивації, пов’язаний із перенесенням первісних значень “вир, вихор, циклон, оберт” на стан людини шляхом асоціації зі “швидким рухом, обертами навкруги, кружлянням, хвилями”, який вона заподіює сама собі з різних причин. А в українських дієслівних ситуацях наявний ще і архетипний різновид асоціативно-термінальної мотивації, пов’язаний із магичною семантикою кола, з міфологічними субстанціями душі й духу. Механізм такої метафоризації опосередкований складним асоціюванням, а тому і оцінка тут є амбівалентною і варіюється від позитивної до негативної.

Загальні результати дослідження дають підстави зробити такі **висновки**.

Теоретична концепція дисертації ґрунтується на таких положеннях: 1) вивчення мотивації дієслівних позначень фізичного і психічного станів суб’єкта спирається на два підходи у теорії номінації: *ономасіологічний* (з його аспектами: функціонально-ономасіологічним і когнітивно-ономасіологічним) і *семасіологічний* (пов’язаний зі словотвірною деривацією і семантичною транспозицією); 2) номінація в роботі розуміється широко як процес творення мовних одиниць, що характеризуються номінативною функцією, тобто функціонують для називання й вичленування фрагментів дійсності та формування відповідних понять про них, а також вузько – як результат процесу іменування, тобто вже утворена мовна одиниця; 3) теорія номінації зорієнтована на розробку мовних технік номінації; 4) основними *способами* номінації є *словотвір* і *семантична транспозиція*; 5) акту номінації передуює *мотивація*, що характеризується складними механізмами, які на мовному рівні виявляються у структурно-семантичних зв’язках між похідними та твірними одиницями, а на когнітивному – є способом встановлення концептуальних зв’язків мотиватора в ментально-психонетичному комплексі поіменованого об’єкта; 6) засобом мотивації є мотиваційна ознака, що становить *основу мотивації*.

Дієслова на позначення фізичного і психічного станів суб’єкта проаналізовано на основі мотиваційної ознаки в їх значенні, або загальної категоріально-лексичної семи ‘прояв стану суб’єкта: перебувати в певному стані і пережити стан’. Складниками цієї мотиваційної ознаки є дві інтегральні семи: ‘зовнішній прояв стану суб’єкта – перебувати в певному фізичному стані і виявляти цей стан своїм зовнішнім виглядом, поведінкою’ і ‘внутрішній прояв стану суб’єкта – активне внутрішнє переживання стану суб’єктом і вияв цих переживань у його поведінці й зовнішності’.

Для розробки ефективної методики аналізу мотиваційної основи дієслів на позначення фізичного і психічного станів суб’єкта залучено методологію Н.Б. Лебедевої, яка розробила ситуативно-подієво-пропозиційний метод, відповідно до якого денотативна структура дієслова визначається як поліситуативна і поліподієва, а основним способом її аналізу є пропозиційне структурування. Центральним носієм цієї структури є ситуацетема – одиниця плану змісту, що включає кілька ситуацій, які співвідносяться з однією дієслівною формою. За *tertium comparationis* обрано мотиваційну ознаку – семантичний компонент, що став основою називання дієслова і способом вияву його значень за рахунок наявності в семантичній структурі дієслова комплексу мотиваційних ознак (мотиваційної бази).

Основне навантаження при виявленні мотиваційної основи виконує асертивна ситуаема, яка є ядром описуваної дієсловами ситуації (його денотативної структури) і мотивує мікроситуації та макроситуації.

У процесі аналізу дієслів на позначення фізичного стану суб'єкта було встановлено нерівномірність заповнення ядерних і периферійних зон для дієслів, що позначають фізично-тілесний та фізіологічно-тілесний стани суб'єкта. Акцентовано увагу на дальній і крайній периферії, які наповнені ширше від ближньої за рахунок сталих виразів та фразем в українській мові, меншою мірою – в угорській та у своїх позначеннях мають здатність позначати психічний стан суб'єкта.

Для виявлення мотиваційної основи дієслів на позначення психічного стану суб'єкта була залучена класифікація емоцій К.Е. Ізарда, який у психо-емоційному стані людини виділяє базові емоції, що мають свої позначення у кожній мові, зокрема і за допомогою дієслівних номінацій. Оскільки кожне дієслово розглядаємо як ситуаему, що описує різні ситуації, то такі базові емоції, як інтерес, радість, подив, любов, печаль, гнів, огида, знавага й страх, сором у роботі поінтерпретовані з позицій їхнього опису дієслівними ситуаемами. Асертивні (ядерні) ситуаеми та ситуаеми ближньої периферії вирізняються асоціативно-термінальною мотивацією, зони дальньої та крайньої периферії – перевагою модусного типу мотивації. На семантичному рівні ситуаеми крайньої периферії набувають вторинних ознак іншої суміжної емоції. Ситуаеми угорського дієслова вирізняються диференціюванням на каузацію і фазовість: своїми позначеннями вони маркують причину чи початок процесу психічного стану, що переживає суб'єкт, його тривалість.

Аналіз базових емоцій в обох мовах проілюстрував, що всі ядерні та периферійні ситуаеми диференціюються за оцінною шкалою. Трансформація позитивної оцінки в негативну визначається за правобічними, меншою мірою лівобічними дієслівними синтаксемами. Ядерні дієслівні ситуаеми на позначення позитивних емоцій увиразнюються в зонах дальньої та крайньої периферії.

Асертивні дієслівні ситуаеми, що описують негативні емоції, зрідка розширені дальньою та крайньою периферією в обох мовах. Мотиваційною основою дієслів на позначення психічного стану суб'єкта в українській та угорській мовах є здебільшого змішаний тип метафоричної мотивації: модусний сенсорно-психологічний, гештальтний і архетипний різновид асоціативно-термінального типу, у яких актуалізованим є ціннісно-оцінний складник.

Перспективами подальших досліджень є виявлення співвідношення словотвірної мотивації і когнітивно-ономасіологічної у дієслівних ситуаемах угорської й української мов.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Ханикіна Н.В. Ціннісно-оцінний складник мотивації дієслівної семантики психоемоційного стану суб'єкта / Н.В. Ханикіна // Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: “Філологічні науки” (мовознавство) : [зб. наук. пр.] / [гол. ред. О.А. Бабелюк]. – Дрогобич, 2015. – № 4. – С. 178–183.

2. Ханикіна Н.В. Мотиваційна основа дієслів зі значенням зовнішнього і внутрішнього станів суб'єкта / Н.В. Ханикіна // Одеський лінгвістичний вісник : [зб. наук. пр.] / [гол. ред. Н.В. Петлюченко]. – Одеса, 2015. – Вип. 6. – Т. 1. – С. 125–129.

3. Ханикіна Н.В. Семантико-когнітивні мотиваційні моделі дієслівних номінацій на позначення фізичного / тілесного стану суб'єкта / Н.В. Ханикіна // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: “Філологія” : [зб. наук. пр.] / [гол. ред. І.В. Ступак]. – Одеса, 2015. – Вип. 17. – Т. 1. – С. 143–145.

4. Ханикіна Н.В. Співвідношення поняття “номінація” і “мотивація” в сучасній лінгвістиці / Н.В. Ханикіна // Вісник КНЛУ. Серія: “Філологія” [зб. наук. пр.] / [гол. ред. М.П. Баган] – К. : Вид. центр КНЛУ, 2015. – Т. 18. – № 2. – С. 195–202.

5. Ханикіна Н.В. Дієслівна лексика як засіб вираження амбівалентного емоційно-психічного стану тривоги людини / Н.В. Ханикіна // Проблеми зіставної семантики : [зб. наук. пр.] / [відп. ред. А.В. Корольова]. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2015. – Вип. 12 – С. 93–98.

6. Ханикіна Н.В. Лексико-семантична класифікація дієслів на позначення фізичного і психічного стану суб'єкта / Н.В. Ханикіна // Hungaro-rutenica : [зб. наук. пр.] / [гол. ред. Мігай Кочіш]. – Szeged, 2008. – Вип. IV. – S. 91–95. – ISSN 1586–0736.

7. Ханикіна Н.В. Сучасне розуміння понять “номінація” та “мотивація” в лінгвістиці / Н.В. Ханикіна // Science and Education a New Dimension. Urgent problems of philology and linguistics / [editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos]. – Budapest, 2016. – P. 76–79. – ISSN 2308–5258.

8. Ханикіна Н.В. Метафорична мотиваційна модель дієслів зі значенням психоемоційного стану людини в українській та угорській мовах / Н.В. Ханикіна // Мир языка – мир в языке : [матер. III Междунар. науч. конф.], (Київ, 29–30 декабря 2015 г.) / Национальный педагогический университет им. М.П. Драгоманова. – К., 2015. – С. 68–69.

9. Ханикіна Н.В. Функції та засоби вираження прийменників і післяйменників української та угорської мов / Н.В. Ханикіна // Україна і світ: діалог мов та культур : [матер. міжнар. наук.-практ. конф.], (Київ, 01–03 квіт. 2015 р.). – К. : Вид. центр КНЛУ, 2015. – С. 463–465.

10. Ханикіна Н.В. Семантико-мотиваційна реконструкція дієслова “нудити” в українській та угорській мовах / Н.В. Ханикіна // Україна і світ: діалог мов та культур : [матер. міжнар. наук.-практ. конф.], (Київ, 30 бер. – 01 квіт. 2016 р.). – К. : Вид. центр КНЛУ, 2016. – С. 432–434.

АНОТАЦІЯ

Ханикіна Н.В. Мотиваційна основа дієслів на позначення фізичного і психічного станів суб'єкта в українській та угорській мовах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, МОН України, 2017.

У дисертації розроблено новий підхід до виявлення мотиваційної основи дієслів на позначення фізичного і психічного станів суб'єкта в українській та угорській мовах. Розкрито характер мотиваційних відношень в ономасіологічній і когнітивно-семантичній структурі дієслів на позначення фізичного і психічного станів суб'єкта; схарактеризовано мотиватори (зокрема і первісні) дієслівної семантики фізичного (фізіологічного) стану суб'єкта шляхом поліситуаційного аналізу в обох мовах; здійснено когнітивно-ономасіологічний аналіз дієслівних позначень психічного (емоційного) стану суб'єкта в українській та угорській мовах та ідентифіковано типи їх мотивації; встановлено спільні й відмінні тенденції у словотвірній і когнітивно-ономасіологічній мотивації дієслів на позначення фізичного і психічного станів суб'єкта в українській та угорській мовах.

Ключові слова: словотвірна мотивація, когнітивно-ономасіологічна мотивація, дієслова на позначення фізичного і психічного станів суб'єкта, мотиваційна основа, поліситуаційний аналіз.

АННОТАЦІЯ

Ханыкина Н.В. Мотивационная основа глаголов с семантикой физического и психического состояний субъекта в украинском и венгерском языках. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.17 – сравнительно-историческое и типологическое языкознание. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, МОН Украины, 2017.

В диссертации разработан новый подход к выявлению мотивационной основы глаголов с семантикой физического и психического состояний субъекта в украинском и венгерском языках. Раскрыт характер мотивационных отношений в ономасіологической и когнітивно-семантической структуре данных глаголов; проанализированы мотиваторы (в том числе и первичные) глагольной семантики физического (физиологического) состояний субъекта путем полиситуаційного анализа в двух языках; осуществлен когнітивно-ономасіологический анализ глаголов с семантикой психического (эмоционального) состояний субъекта в украинском и венгерском языках и идентифицированы типы их мотивации;

Глаголы с семантикой физического и психического состояний субъекта сопоставлены на основе мотивационного признака в их значении, или общей категориально-лексической семы 'проявление состояния субъекта: находиться в определенном состоянии и переживать состояние'. Составляющими этого признака являются две интегральные семы: 'внешнее проявление состояния субъекта – находиться в определенном физическом состоянии и проявлять это состояние своим внешним видом, поведением' и 'внутреннее проявление состояния субъекта - активное внутреннее переживание состояния субъектом и проявление этих переживаний в его поведении и внешности'.

Для разработки эффективной методики анализа мотивационной основы глаголов с семантикой физического и психического состояний субъекта привлечен ситуативно-событийно-пропозициональный метод, разработанный Н.Б. Лебедевой, согласно которому денотативная семантика глагола определяется как полиситуативная и полисобытийная, а основным способом ее анализа является пропозициональное структурирование. Центральным носителем этой структуры

является ситуатема – единица плана содержания, включающая несколько ситуаций, которые соотносятся с одной глагольной формой. В роли *tertium comparationis* избран мотивационный признак – семантический компонент, который стал индикатором выявления в семантической структуре глагола комплекса мотивационных признаков (мотивационной базы). Основную нагрузку при выявлении мотивационной основы исследуемых глаголов выполняет ассертивная ситуатема.

В процессе анализа глаголов с семантикой физического состояния субъекта было установлена неравномерность заполнения ядерных и периферийных зон для глаголов, обозначающих физически-телесные и физиологически-телесные состояния субъекта. Акцентируется внимание на дальней и крайней периферии, заполненной за счет большого количества устойчивых выражений и фразем в украинском языке, в меньшей степени в венгерском.

Для выявления мотивационной основы глаголов с семантикой психического состояния субъекта была применена классификация эмоций К.Э. Изарда, который в психо-эмоциональном состоянии человека выделяет базовые эмоции, значения которых зафиксированы в глагольных номинациях. Такие базовые эмоции, как интерес, радость, удивление, печаль, гнев, отвращение, презрение, страх, стыд в работе интерпретированы с позиций их описания глагольными ситуатемами. Ядерные ситуатемы и ситуатемы ближней периферии характеризуются ассоциативно-терминальным типом мотивации, зона дальней и крайней периферии – преимущественно модусным типом мотивации.

Ключевые слова: словообразовательная мотивация, когнитивно-ономасиологическая мотивация, глаголы с семантикой физического и психического состояний субъекта, мотивационная основа, полиситуационный анализ.

SUMMARY

Khanykina N.V. Motivational Basis of Verbs Denoting Physical and Mental State of Subject in the Ukrainian and Hungarian Languages. – Manuscript.

Thesis for a Candidate's Degree in Philology, Specialty 10.02.17 – Comparative, Historical and Typological Linguistics. – National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine, 2017.

This thesis suggests a new approach to identify the motivational bases of verbs denoting physical and mental state of subject in the Ukrainian and Hungarian languages. The nature of motivational relations in onomasiological and cognitive-semantic structure of verbs denoting the physical and mental state of subject has been revealed. The motivators (including the original) of verbal semantics of physical (physiological) state of the subject have been determined based on polysituational analysis in both languages. The onomasiological cognitive analysis of verbal denotations of mental (emotional) states of the subject in the Ukrainian and Hungarian languages has been carried out and the types of motivation have been identified. The common and different tendencies have been determined in derivational and cognitive-onomasiological motivation of verbs denoting physical and mental state of the subject in the Ukrainian and Hungarian languages.

Keywords: derivational motivation, cognitive-onomasiological motivation, verbs denoting physical and mental state of subject, motivational base, polysituational analysis.

Підписано до друку 20.04.2017 р. Формат 60х90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 44.

«Видавництво “Науковий світ”»[®]
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Казимира Малевича (Боженка), 23, оф. 414.
200-87-15, 050-525-88-77
E-mail: nsvit23@ukr.net
Сайт: nsvit.cc.ua